

UDK:
316.334.55
316.728 (497)

**КАЗИВАЊА ЖАРКА ЈОВАНОВИЋА:
УГЛЕДНИ ДОМАЋИН СЕЛА РАДОВНИЦА²⁰**

Данијела Здравковић
Драган Годоровић

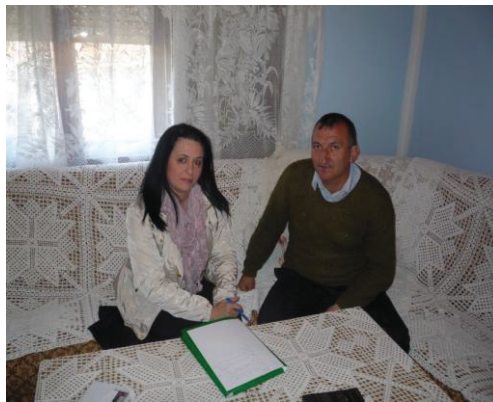
²⁰ Припремљено у оквиру пројекта *Одрживост идентитета Срба и националних мањина у пограничним општинама источне и југоисточне Србије* (179013), који се изводи на Универзитету у Нишу – Машински факултет, а финансира га Министарство просвете и науке Републике Србије.

„Мој најмлађи син се зове Марко (...) Маре је сад у Ниш, студира и много је тежак тај његов факултет. Студирање у Ниш је много скупо, уписао је медицину, доктор ће да буде. Боже здравље, кад заврши волео би да се врати и запосли у Радовницу. Боље је да буде први у село, него да је у град без работу и без пару, а одличан је ђак, а и ја га овде могу помогнем.“

Жарко Јовановић

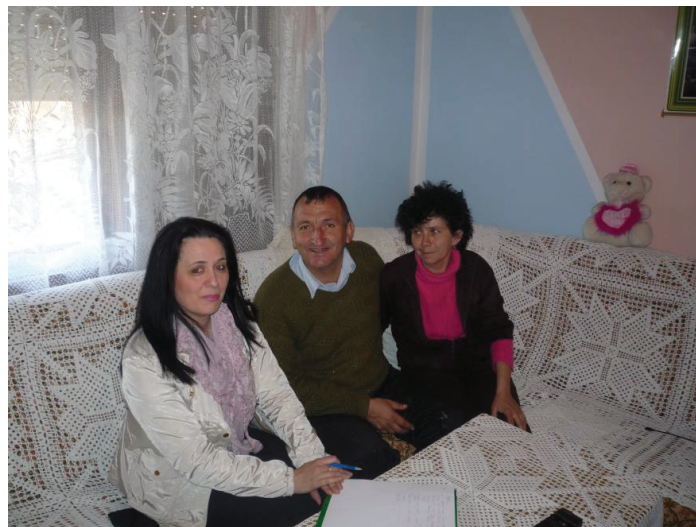
Уводне напомене

Значај спроведеног теренског истраживања огледа се у примени микросоциолошког приступа, данас све присутнијег нивоа социолошке анализе, којим доказујемо да се друштвени живот највећим делом одвија у „обичности и осредњости“ (Spasić, I. 2004:13), те да се свакодневни живот прихвати као подручје где се догађа оно „најважније“: то је место где људи живе, где се виде трагови историје и сећања, где се гради будућност и где ће људи умрети, без обзира на социо-економске околности (Spasić, I. 2004:14). Намера нам је да, служећи се продубљеним интервјуом, начинимо покушај како би моменат *свакодневног* увели у научну опсервацију о *одрживости идентитета Срба и националних мањина у пограничним општинама источне и југоисточне Србије* и то не као промишљање о свакодневном, већ као казивање које долази из свакодневног. У овом раду живот у пограничју сагледавамо „одоздо“, из перспективе разговора између казивача и истраживачице (сл. 1), са циљем дубљих сазнања о начину живота мештанина села Радовница - Жарка Јовановића, његових мисли, осећања и понашања о важним питањима из његовог свакодневног живота и живота његове породице. Због обилних снежних падавина у селу није било струје и телефонских веза, пут је био завејан, те разговор није могао бити обављен у првом планираном термину 13. децембра 2011. године.

Слика 1. Казивач и истраживачица: Жарко Јовановић и Данијела Здравковић (Д. Здравковић, 2012)

Обављен је у два наврата, у породичној кући Жарка Јовановић, која се налази у центру села Радовница, недалеко од основне школе и сеоске цркве и то 31. јануара 2012. године и 25. марта 2012. године. Интервју је водила Данијела Здравковић у амбијенту топле породичне атмосфере која је одисала нескривеним гостопримством и оптимизмом. Први (јануарски) разговор је трајао два и по сата (од 17.15 до 19.45), а други (мартовски) само један сат (од 9.15 до 10.15). Намера истраживача да се разговор обави у два дела је садржана у идеји да се особености овог угледника могу заокружити тек његовим импресијама о женидби и брижно припреманој свадби свог најстаријег сина, коју је он као отац организовао. Користимо се приликом да делом прикажемо и једну од најбитнијих фаза животног циклуса угледног сеоског домаћина у пограничју – фаза деде (у којој се брижљиво негује континуитет породичне лозе и традиције кроз планирану репродукцију и онемогућава физичко нестајање, као што је случај са већином сеоских домаћинстава). Супруга Љубинка Јовановић је у улози домаћице, присуствовала разговорима од почетка до краја (сл. 2.).

Слика 2. Казивач, његова супруга и истраживачица: Жарко и Љубинка Јовановић и Данијела Здравковић
(Д. Здравковић, 2012)

1. О РАДОВНИЦИ

Радовница је сеоско насеље, разбијеног типа, припада општини Трговиште, која се налази на крајњем југоистоку Републике Србије, смештена на површини од 370 км², уз саму границу са Македонијом, а граничи се са општинама Босилеград, Врање и Бујановац. Ово село припада

Пчињском округу. Налази се на надморској висини од 950-1400 м, на долинским странама реке Трипушнице, десне саставнице реке Пчиње, 17 км североисточно од Трговишта, а 63 км од града Врања. Конфигурација терена је типично рурално-брдска, планинско подручје је окружено планинама и висоравнима и то: Беле Воде, Дукат, Чупино брдо, Козјак и друго.

По предању назив сеоског насеља потиче од мушког имена Радован, првог становника овог села. Спада у стара насеља, о чему сведоче откривени остаци раније насељености (римски новац, црквишта ...). У прошлости се спомиње као село на познатом караванском Ћустендилском путу. У 18. веку населили су га старији родови из Криве Паланке, околине Прешева и Куманова. У селу живе искључиво Срби.

Основне географске карактеристике оличене у конфигурацији терена, структури земљишта и мешавини егејско-вардарске и континентално-планинске климе утицали су на разноврсност биљног и животињског света. У распону од 520 до 1828 м (разлика је 1308 м) надморске висине, као типично планински крај општину Трговиште чини и село Радовница чија нетакнута природна средина и географске карактеристике битно одређују и њену инфраструктурну опремљеност. У пределу реке Трипушница постоји изузетан природни амбијент и очувана животна средина. Са хладним зимама и пријатним летњим температурама, уз обиље јесењег и пролећног сунца разбацано је у три засеока и седам махала. Највећи заселак је Трн са 30 кућа, а највеће махале су Магура (12 кућа), Костинци (10 кућа) и Базовица (8 кућа). Село се увек налазило на истом месту и заузима површину од 10 км² – дужина 10 км и ширина 10 км. Просечна годишња температура у селу је 10 степени Ц.

У директној вези са географским положајем, природним одликама али и људском делатношћу је саобраћајна повезаност. Не може се говорити о добром саобраћајном положају када до првог насеља има 2 км, а до Трговишта као општинског центра читавих 17 км, које аутобус прелази за чак 30 мин, а аутомобил за 15 минута и то 8 пута дневно. До Врања, као гравитационог центра – места у којем становници села најчешће задовољавају своје потребе: образовне, здравствене, културне и друге потребно је прећи 63 км и то аутобусом 2 сата, а аутомобилом 1 сат и 15 минута. Аутобуска станица се налази у насељу и број дневних веза до гравитационог центра је такође 8 пута. Железничка веза не постоји. Пошта је изграђена 2004. године и на одређен начин задовољава скромне потребе становништва, док је сигнал мобилне телефоније присутан од 2010. године и покрива само део села. Млађи мештани изражавају посебно задовољство због сигнала мобилне телефоније јер им омогућава боље везе са спољним светом (пријатељима, рођацима, јавним сервисима...).

Важан фактор опстанка, развоја или ревитализације сваког села је стамбена и комунална опремљеност. Просторни план за изградњу села Радовница никад није постојао и данас не постоји што додатно отежава стамбени развој у овом подручју. Укупно у селу постоји 500 кућа и 10

викендица. Број саграђених кућа од 1991. до 2000. године је 20, а у последњој декади још толико. С друге стране, чак 200 кућа је напуштено, односно остале су без сељака. У селу постоји једна улица са уличном расветом и село је још 1986. год. електрифицирано. Тв сигнал је добар, а у селу нема парковских површина. Село се водом снабдева из сеоских извора који је настао самоорганизовањем мештана. Водовод је делимично спроведен 1981. године. Што се тиче врсте путева, треба рећи да у селу постоје 2 км асфалтног пута који је изграђен 1996. године и 50 км земљаног пута, а они се категоришу као регионални и локални. Гробље је за групу заселака и о одржавању гробља се брину мештани. Отпада има мало и он се одлаже у удаљенијим местима у природи.

Када је реч о привредном карактеру и структури становништва у селу Радовница онда се слободно може рећи да је оно мешовитог типа. Мештани овог села се претежно баве повртарством и сточарством. Укупан број становника у селу, према последњем попису из 2002. године, износи 992. У прилог томе иду и подаци да регистрованих земљорадника има 150, занатлија и индустријских радника 300: радника у трговини и угоститељству 10, административних радника 20, исто толико и припадника интелектуалне професије, а пензионера из фонда пољопривредника чак 60, при чему ови потоњи се баве неком пољопривредном делатношћу у оној мери колико им то здравље дозвољава. Има и 80 пензионера из фонда запослених којима, такође, пољопривредне активности нису стране, што само употпуњује слику занимања становништва овог села. Дакле, укупан број запослених је 350, запослених у селу је 300, а оних који свакодневно путују на рад у друга места је 50. У селу се не користи радна снага из суседних земаља, али је зато негде око стотинак мештана приморано да сезонски раде у другим подручјима Републике Србије, а разлог томе је неразвијеност овог подручја. Десет је радника који се тренутно налазе на привременом раду у иностранству, а само четири повратника из иностранства. Укупно је на евиденцији за запошљавање 60 мештана.

Трагом историјских података сазнајемо да је у држави Немањића овај предео представљао важну периферну област, што потврђује и одлука краља Милутина да обнови манастирски храм посвећен великом светитељу Прохору.

Пчиња је у 16. веку нахија у саставу Врањског кадилука, који је део Ћустендилског санџака у оквиру Румелијског ејалета. У монографији Александра Стојановског налазе се изворни подаци о привредном животу у Пчињи у 16. веку. Иако земља није била погодна за земљорадњу као у Морави, Пчињани су гајили житарице, од индустријских култура се гајио лан, заступљено је било и повртарство (сочиво, слатка репица). Занимљиво је да су у висинској Радовници успевали и кестенови. Сточарство, а поготово овчарство и свињарство су одувек биле најважније привредне гране.

У овом селу је присутна појава демографске депопулације, са следећим статистичким приказом: према попису из 1991. године био је 1041

становник, према последњем попису из 2002. године 992 становника, а данас село има свега 711 становника. Процеси индустријализације, оличени у отварању огранака текстилне и дрвне индустрије из Врања, отворене пре две деценије у овом селу, нису успели да зауставе тренд депопулације становништва и његово масовно одсељавање у градове Војводине и Србије. Важан показатељ неразвијености овог села су напуштене куће (200 од укупно 500 и свега десетак викенд кућа које одржавају пензионери). У селу има мало деце и омладине, преовлађују пољопривредници, нежењени средовечни мушкарци и пензионери (индекс демографског старења креће се у распону од 0,2 1961. до 0,4 1991. год.). У Радовници је скоро отворено обданиште, а у сеоској осмогодишњој школи ради око 16 просветних радника. Један од основних узрока послератног руралног егзодуса у читавој Србији, па тако и у овом селу, је проблем школовања. Иако је још 1968. године изграђена школа у њој је данас 121 ђак са шест учитеља и 10 наставника. Средњу школу ђаци завршавају у Трговишту, на удаљености од 17 км.

Ревитализација села у смислу одрживог развоја неопходан је процес очувања руралних простора као места сусретања традиције и новог духа времена који се потхрањује у културним институцијама. Један од предуслова останка на селу је постојање и функционисање културних институција. У селу задружни дом није у функцији, тако да мештани нередовно задовољавају своје културне потребе, а непостојање дома културе, библиотеке и биоскопа доказује заосталост у смислу културног просвећивања. У селу постоји црква Св. Пророка Илије, а у долини реке Пчиње и манастир Св. Прохор Пчињски. Манастир је утицао да неки мештани одлуче да остану на селу, јер је верски туризам омогућио запошљавање млађима. Не постоји нека посебна монографија о селу Радовница, али постоји књига *Пчиња*, која је доживела и друго допуњено издање, аутора Момчила Златановића. Аутор се бави историјом, културном традицијом и карактеристикама становништва у Пчињи, осврћући се и на мештане села Радовница, некад и сад.

Трагом испитивања Момчила Златановића о културној традицији, али и непосредним упознавањем са основним карактеристикама истраживаног подручја, аутори су мишљења да српски обичаји и културна баштина добијају на правој вредности уколико су презентовани у аутентичном оквиру што се постиже изабраним сценским активностима. Сачувати је од заборавља можемо само ако нове генерације изнова упознајемо са њом.

2. ТЕОРИЈСКА ПОДЛОГА И ТЕРЕНСКО ИСТРАЖИВАЊЕ

Избор нашег саговорника, Жарка Јовановића наметнуо се као логичан, јер је проистекао из раније остварених контаката и сусрета са људима у Радовници и Нишу, (сеоске учитељице Тијане Стојнев, појединих мештана и двојицом студената Факултета за спорт и физичко васпитање у Нишу, који су из Радовнице, а на студијама у Нишу), током истраживања на

терену. Наиме, прошле, 2011. године, један од аутора овог рада (Данијела Здравковић), кренула је на терен са задатком и планом да истражује социо-демографске карактеристике и начин живота становника пограничног села Радовница (Тасић и Здравковић, у: Ђорђевић, Стевановић и Тодоровић 2012:369). Тада се по први пут обрела пут планинског села Радовница у трговишкој општини и срела са мештанима који су били отворени за сарадњу и спремни да учествују у истраживању, пружајући свесрдну помоћ, предлажући обилазак неких важнијих објеката у селу, истовремено указујући на могуће изворе података и људе који могу да посведоче о важним догађајима који су везани за ово подручје. Сви наведени извори су се сложили у једном: да Жарко Јовановић спада у групу мештана – угледних домаћина, марљивих и истрајних почев од осамдесетих година прошлог века до данас, са несумњиво јасним визијама за будућност. Овим је покривена и основна интенција истраживача да се, у теренском истраживању, примени концепт *добитника транзиције из угла сеоске свакодневице*. Посебно због тога што се овај пример позитивне сеоске свакодневне праксе у великој мери може посматрати кроз призму једне од значајних социолошких категорија: добитника у процесу транзиције. За аналитичку обраду добијених података на основу продубљеног интервјуа, коришћено је пет индексираних салда или биланса за поједине области или аспекте свакодневног живота: био-репродукциони биланс, имовински биланс, биланс егзистенцијалне сигурности, каријерно професионални биланс и психо-интерактивни биланс (Милић, А. 2004:8), који су посматрани на основу индивидуалне и социјално-професионалне матрице испитаника, те других особености свакодневног живота.

Транзиционо српско друштво се у социолошкој академској заједници проучава и из *„микро перспективе свакодневног живота појединаца, њихових породица и социјалних мрежа које их обједињавању, њихових свакодневних егзистенцијалних активности и амбивалентних осећања страха, наде, задовољстава и тескоба које их обузимају у настојањима да преживе и преусмере неповољне околности у којима се тако дуго налазе.“* (Милић, А. 2004:8)

Опште је прихваћено - да процес транзиције, почев од деведесетих година прошлог века до данас, проузрокује противречне ефекте и проблеме што емпиријски потврђују и резултати спроведених истраживања у поменутом периоду у српском друштву. У чланку *Добитници и губитници у процесу транзиције из угла породичне свакодневице (1991-2001)* Анђелка Милић излаже упоредне резултате истраживања по свим посматраним димензијама који су потврдили полазне тврдње „да породична свакодневица, огромног дела становништва у Србији показује деценијски континуитет и превагу догађаја који угрожавају егзистенцијалну основу породица и домаћинстава и излаже их великим материјалним и физичким губицима, менталним и емоционалним стресовима и професионално каријерним губицима. Губитнички синдром се са индивидуалних породичних група

преноси на урбана језгра (...), али и рурална подручја. Добитници представљају, према налазима нашег истраживања, маргинални део укупне популације“ (Милић, А. 2002:272-274). Управо је ово истраживање изабацило у први план и две значајне социолошке категорије: добитници и губитници у процесу транзиције. Добитници транзиције у контексту свакодневног живота прихватају се као афирмативни социјални и економски и хумани ресурси који саобраћају унутар подручја где се догађа оно „најважније“: то је место где људи живе, где се виде трагови историје и сећања, где се гради будућност и где ће људи умрети, без обзира на социо-економске околности (Spasić, I. 2004:14).

Сви информатори са терена и наведени извори су мишљења да је Радовничанин Жарко Јовановић један од угледнијих домаћина у Пчињском крају, са огромном стваралачком енергијом и позитивним визијама за будућност. Наглашена брига за очување традиције, као и значаја и важности коју обичајна пракса пружа у неговању породичних односа, кохезије и солидарности у оквиру суседства у селу Радовница и шире, доказује само његову посвећеност патријархалном начину свакодневног живота који је интегрисао породичне, сродничке и суседске односе унутар породице Јовановић . Овим је покривена и основна интенција истраживача да се овим у теренском истраживању примени концепт промишљања одрживости идентитета Срба и националних мањина у пограничним општинама југоисточне Србије. Посебно због тога што се овај пример позитивне сеоске свакодневне праксе у великој мери може посматрати и кроз призму још једне социолошке законитости: *да у савременим условима националне акултуризације, чувари народног блага и бедени националне културе постају заправо погранична подручја, услед своје архаичности у односу на високо урбане центре у којима се манифестује изузетно јак утицај англофоне културе. Важност очувања народне традиције проистиче из најдубљих порива есенције постојања српског етникума.*

3. ПОРОДИЦА ЈОВАНОВИЋ ИЗ РАДОВНИЦЕ: БИО-РЕПРОДУКЦИОНИ БИЛАНС

У касним поподневним сатима, 30. јануара текуће године, домаћин Жарко Јовановић из Радовнице стрпљиво нас је дочекао на уласку у село Радовница и одвео пут своје куће. Кроз маглу, праћену снегом, Жарко нас је путем упознавао са својим суседима, хвалећи се унапред договореном посетом и нашом пажњом за њихов неразвијени крај и тешкоће које живот у пограничју доноси. Пред кућним прагом, заједно са свекрвом Рајном, чекала нас је Љубинка, супруга Жаркова, мајка тројице синова и бака двојице унука.

Угостили су нас у свом породичном дому, у рустично опремљеној соби, видљиво украшеној ручним радом и уз чај започели разговор са Жарком Јовановићем. Стално је насмејан, одаје утисак позитивног и

оптимистички настројеног мештанина који отворено показује задовољство животом и радом у пограничју. Међутим Жарко не воли пуно да прича, али и уз то мало приче успели смо да добијемо одговор на питање о добрим и лошим странама живота у пограничју:

„Не волим много да причам, за то је задужена моја жена, али много волим да радим. И ја, да знате ништа не могу да видим овде лоше и ако га има. Не знам што је овде лоше, на Трговиште мислим (...). Ја увек имам много идеје како да зарадим, радим на много поља и све ми доносе добитак, зато што не губим време. Није да не волим да се дружим и пијем, али то се ради када нема друга работа. Живим овде јер ми је за сада добро, а колико сам успешан као домаћин се види и по свадбу коју сам са женом направио за првог сина Сашу. Домаћин се овде цени каву свадбу направи. На нашу је било много гости, много се пило, јело и потрошило, кафана, музика, дарови, торта - али ми је срце пуно, за то се и живи, Бог дао да дочекамо унуци, снајка Сузана има бизики. Ако је овде тешко и мучно да се живи и ради, ја не се жалим. Може много да се заради и од ову природу около нас, дрва, печурке, лековите биљке, купина, боровинка, шипурак, свашта је природа дала. Али ја устањујем у 4. саат ујутро и легињем око 11 ако не дођев неки комшије на лафење.“

Тек након приче о свадби, која сада заузима централно место у животу и раду овог домаћина сазнали смо и неке карактеристике о породици Жарка Јовановића. Он је Србин православне вере, рођен је 1. маја 1960. године у Радовници, у махали Кочанци, од оца Уроша (1933-2009) и мајке Рајне (1931-). Завршио је осмогодишњу школу, такође у Радовници, као ђак пешак, а затим средњу машинску школу ученика у привреди ШУП «В.В. Вујо» у Врању. Оженио се 3. августа 1982. године са Љубинком (1959) из Трговишта и има тројицу синова Сашу (1984), Драгана (1985) и Марка (1992). Жарко има складан однос са породицом, коју поред супруге и синова, чине мајка Рајна и снаја Сузана (1987), супруга најстаријег сина Саше. У марту месецу ове године направљено је свадбено весеље најстаријем сину, и то у организацији Жарка и његове супруге (сл. 3.), а пре два месеца родило му се и двоје унука, близанаца Лука и Лазар.

Слика 3. Казивач, његова супруга и младенци: Жарко и Љубинка Јовановић и смладенци син Саша и снаја Сузана (породичне фотографије породице Јовановић из Радовнице, 2012.)

Из удаљене махале Кочинци (6 км од центра Радовнице) и старе куће породица Јовановић се преселила у нову породичну кућу 1986. године од чврстог материјала, са двориштем и економским просторијама за узгој живине и стоке, сушење и одлагање шумских плодова и огрева и пољопривредним земљиштем. Чувају само свиње, живину, пса и мачку. Земљу обрађује као и раније, а најзаступљеније су поред воћарства (јабучка и шљива) и повртарске културе (кромпир, грашак, лук, пасуљ ...). Жарко је 2010. године купио кућу у Врању, у којој сада живе двојица синова и снаја, а најмлађи син Марко је на студијама у Нишу.

Жарко се по завршетку средње школе (1980) и женидбе (1982) запошљава у текстилној фабрици - конфекција ЈУМКО у Врању - огранак Радовница, где и данас ради на пословима прецизног механичара на одржавању машина. Супруга Љубинка је до 2009. године такође радила у конфекцији ЈУМКО, као текстилна радница, а сада је на социјалном програму и чека да започне процес добијања статуса пензионера. Жарко Јовановић

истиче да им је рад у фабрици омогућио огромна приходовања и лагодан живот, а уједно био од пресудног значаја да се заувек остане овде:

„Нама је фабрика омогућила да одрпимо и много приходујемо у тој време, док су се деца рађала и кућа правила, да кажем да ти је тада и најпотребније да имаш помоћ или раду и да имаш добру домаћицу која ће да те прати уз све тој. Ми смо се много мучили и мучимо се али си и имамо и за ништа моја деца несуде жељна, сада школујем и најмлађег сина у Ниш, на студије је, учи за лекара. Да имаш студента данас је тешко, а овај крај је познат по тој да су наши деца вредни, паметни и упорни. Још се вртимо тамо по фабрику али нема работа, фабрика ми је била све. Не тугујем за тој време и несам ја чекао да се нешто побољша, ја сам си направио сушару за печурке и јабуку и шљиву тамо сушим. Сакупљамо и откупљујем печурку, огревно дрво: букву и храст и сви шумски плодови. Туј се је много зарадило, али радимо сви и деца и ми ко црнци“.

Породица Јовановић је у току целе године врло мобилна и то на релацији Радовница-Врање-Ниш. Мобилност Јовановића указује на породичну солидарност, помоћ, подршку, разумевање, испомоћ и сарадњу на плану образовања, запошљавања, радних активности у индустрији и домаћинству, обрађивања земљишта, чувања стоке, сакупљања шумских плодова (печурака, боровнице, шипурака, мајчине душице...), сакупљања огревног дрвета и откупа печурака, боровнице и огревног дрвета. Све то је обезбедило солидну материјалну потпору породици Јовановић и могућност да се радне и породичне активности и даље интензивирају и прошире, с обзиром на визије овог угледног и истрајног домаћина из планинског села Радовница, који је искористио све благодети које нуди *симбиоза* мештана овог пограничног подручја са природом. О тој повезаности пограничја са урбаним центрима и обостраној користи говори и Жарко, као и значају развијене мреже угледних домаћина из пограничја са угледницима који потичу из овог краја:

„Стално сам у покрет. Користим и ауто и камион и аутобус као превозно средство, имамо и мобилни телефони и то сви у породицу, овде и у Врање. Брзо склопимо договор и одмах се налазимо да се работе завршавају. У село ти је све везано за време, не уработиш ли га оде ти пара из руке. Али имам ја и јаки људи око мене, моји рођаци и побратими и кумови, сви су учени и на добре позиције. Помоћ ми је увек туј, али људи увек воле вредног домаћина. Ја си их позовем на печење од дивљу свињу, па на прженију, баницу и сви се дружимо, али и помажемо се. Професори и лекари, па судије и трговци и тој наши људи сви оћев да помогну, то ти је милина. Ми смо се расејали али се испомажемо. Доктор Петко у Ниш је много познат и увек ме прими лепо, да не набрајам има много јаки Пчињани, имамо и Удружење. Затој и волим да кажем одокле сам и кој сам. Који су ми синови и поколења. Највише би волеја да ми мој Маре, буде и доктор у Радовницу. Маре је сад у Ниш, студира и много је тежак тај његов факултет. Студирање у Ниш је много скупо, уписао је медицину. Боже здравље, кад заврши волео би да се врати и запосли у Радовницу. Боље је да буде први у село, него да је у град без раду и без пару, а одличан је ђак, а и ја га овде могу помогнем.“

О породичном животу данас сазнајемо и од супруге Љубинке, чија прича има препознатљиве црте идеализације прошлости у обичајној животној пракси која се негује и данас, истичући да су њихова деца од малих ногу

укључивана како у радне активности тако и активности свакодневног живота, живо учествујући у обичајној пракси која се негује на овом поднебљу. Сви чланови породице раде различите послове који нису нимало лаки и једноставни, али има времена за одмор и забаву, дружење са комшијама и рођацима и то најчешће зими, када нема активности везаних за природу, сем можда продаје поврћа, воћа и грева. Општи је закључак Љубинке и Жарка да егзистенција и пристојан живот у Радовници у великој мери зависе од сопственог рада и породичне солидарности и у кући, и на имању, и у фабрици и у селу, што поткрепљујемо и кратком Жарковом изјавом:

„Питај за мене од Шумадију до Македонију, сви знају за Жаре из Радовницу. Али тој по зној, раду у фабрику, на њиву, по шуму и многобројну породицу, а на крај по чисту душу. Нема на кога нисам помогнаја и кога нисам оправиа, а моју породицу Бог нека чува. Боље да помагам него да ме мене други помага.“

4. ЈОВАНОВИЋИ У ТРАДИЦИЈИ

Сваки народ има своје обичаје и они се по много чему разликују, а најизраженија разлика је садржана у упознавању услова у којима су они стварани, оживљавани и поштовани од стране шире друштвене заједнице. Ма колико били различити, народни обичаји су увек конотирани естетским, сценским, вербалним и невербалним обележјима, јер су их народи вековима са пуно емоција и културног набоја стварали и неговали. Српски обичаји су другим народима веома интересантни и занимљиви и то у односу на сличности и разлике које кореспондирају са њиховим обичајима. Српски обичаји су и савременим Србима недовољно познати. Имајући у виду да се од средине XX века под културом подразумева модел материјалне и духовне адаптације, које је друштво прихватило као традиционални начин решавања проблема, а познавање обичаја других народа или размена богатства народних традиција схваћена као предност и пожељност на путу зближавања народа у време глобализације, навешћемо један пример из обичајног српског календара, познатијег као *Лазарице* који се пада у време почетка пролећа. Породица Јовановић је са нама поделила фото-импресије о припремама њихове породице за прослављање овог обичаја из свог породичног албума, уступајући нам фотографије и комшинице у њиховој народној ношњи из 2011. године (сл. 4). Љубинка нас је позвала да присуствујемо тим празничним данима, говорећи да су то најлепши дани у Радовници, све цвета, буја и радује се.

Слика 4. Комшиница - *Лазарица* у народној ношњи, власништво породице Јовановић (породичне фотографије породице Јовановић из Радовнице, 2011)

Лазарицама се називала група девојака које су рано изјутра на празник *Цвети*, уочи *Лазареве суботе*, изводиле обредну игру везану за хришћански празник васкрсења Лазаревог. По хришћанској легенди Христос је на велику молбу Лазаревих сестара Марте и Марије оживео мртвога Лазара. У обреду долази до поистовећивања оживљавања Лазара и природе из зимског мртвила (сна). Овај ритуални опход карактеристичан је за све словенске народе Балкана. У обреду учествује најчешће шест девојака (могуће је и више) од којих се најстарије зову *Лазар* и *Лазарица*, за њима иду две девојке које се зову *предњице* и на крају још две *задњице*. *Врбица*, тј. *Лазаревдан* је празник девојака, као што су *Коледа* празник момака – *коледара*.

Лазарице се најпре уочи празника *Цвети* окупљају у кући најстарије девојке у присуству других старијих жена из села. Тада се договарају о начину облачења и украшавања, извођењу ритуала, увежбавајући канонизоване поступке, говор, песме, мелодију, игру и покрете. Лазарице увек носе народну ношњу (у зависности од краја): везене плетене чарапе, богато наборану вунену сукњу изаткану на разбоју, тзв. вуту (вутарку), белу везену кошуљу, шарени појас и извезен јелек, на глави црвену или жуту

мараму (шамију) са ресама и венцима од цвећа. По могућности, Лазарица је била богато окићена накитом и дукатима. Љубинка нам је укратко испричала којим је обредима пропраћена ова занимљива обичајна пракса код Пчињана. Она је врло усхићено причала о току, сценографији и костимографији *Лазарица у Радовници*:

„То је најубав празник у Радовницу, али и сировари су убави, све је шаренко и весело, девојчики у народне ношње са песму и игру. Ја се спремам такој што изнесем народну ношњу, фути и шамију, па ланче што имам и плетем венчики од цвеће и украшавамо младе девојке и девојченчики. Ја много волим овај празник затој што немам ћерке, али би волела да си имам унуке. Овуј ношњу сам наследила и чувам си гу за моју унуку, Бог да дава здравље. Овај празник, што празнујемо, Лазарице си нам доносив срећу и родну годину, радујемо се сви на пролет и на сунце и на природу што се развива.“

Очување традиције подразумева њено преношење с колена на колена, тј. њено неговање у примарном залеђу. Право богатство и лепота српских обичаја и културне баштине добиће на правој вредности ако буду презентовани у аутентичном оквиру што се постиже изабраним сценским активностима. Сачувати је од заборавља можемо само ако нове генерације изнова упознајемо са њом, проводећи обичајну праксу у оквиру породице и најближег окружења.

Уводним напоменама нисмо имали намеру да проблеме свакодневног живота на селу сведемо на статистичке показатеље већ да проблеме посматрамо са социолошког и ширег друштвеног аспекта. Утврдили смо упоришне тачке које ближе одређују **слику успешног домаћина на селу или добитника транзиције у руралном контексту**, те испитали могућност и начин каналисања и задовољавања потреба у тешким условима живота планинског села у пограничју, што несумљиво има значаја на успостављање стратегије преживљавања „одоздо“ и „одозго“ у савременом српском друштву. Постављањем проблема у контекст породичне транзиције потврдили смо актуелност проблема **пражњења села** и уједно указали на значај **виталних оаза** у породичном залеђу и позитивне оријентације ка раду и садејству са природом и традицијом, из угла појединца и његове породице. Дефинисањем природе промена породичног залеђа и истицањем улоге породичне солидарности као базичног и комплементарног система систему социјалне заштите и у руралној средини, на примеру породице Јовановић из Радовнице, потврђени су на терену процеси породичне транзиције и транзиције домаћинства. Они се данас одликују вишедимензионалношћу, а промене појединих обележја породице прате и демографска кретања и спорије се објективно манифестују, као што су облик породичне организације, састав породице, ширење или контракција сродничке мреже,

али се и латентно трансформишу. Ова занимљива и кратка животна прича Жарка Јовановића је део друштвеног простора којем његова породица припада и управо у том контексту проучавани проблеми свакодневног живота у пограничју у контексту породичних трансформација постају социолошки занимљивији. Посебан научни изазов пружају новоотворена проблемска подручја и друштвени феномени који се могу даље истраживати на позитивном примеру породичног газдинства Жарка Јовановића у тешким условима живота и рада у пограничју.

Литература

- Влаховић, Петар (1999) *Србија – земља, народ, живот, обичаји*. Београд: Етнографски музеј у Београду.
- Ђорђевић, Драгутин М. (1985) *Живот и обичаји народни у лесковачком крају*, књ. 35. Лесковац: Народни музеј у Лесковцу.
- Zdravković, Danijela (2004) *Tihomir Đorđević u ključu srpske etnosociologije*. Beograd: Zadužbina Andrejević.
- Златановић, Момчило (2008) *Речник говора јужне Србије*. Врање: Учитељски факултет у Врању.
- Spasić, Ivana (2004) *Sociologija svakodnevnog života*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.

КАЗИВАЊА ЖАРКА ЈОВАНОВИЋА: УГЛЕДНИ ДОМАЋИН СЕЛА РАДОВНИЦА

Резиме

Рад је настао на казивању Жарка Јовановића из села Радовница, о одрживости живота и рада на селу у условима транзиције – очувању и неговању духа солидарности примарног залеђа, суживота са природним датостима и савременим тенденцијама окарактерисаним као „алтернативне стратегије преживљавања“ у условима свеопште кризе која угрожава све сегменте људског живота. Аутори, на основу транскрипта дубинског интервјуа са Жарком Јовановићем, угледним домаћином педесетдогодишњим староседеоцем планинског села Радовница у општини Трговиште, анализирају његова носталгична сећања на прошла времена када говори о свом детињству, потом оптимистичка уверења о савременом тренутку породичног и сеоског живота, уз реалну процену да се одрживост живота и рада на селу постиже интензивирањем и умножавањем пожељнијих егзистенцијалних активности. Опште је уверење казивача да се из наслеђеног културног обрасца, микроперспективе својих свакодневних егзистенцијалних активности и амбивалентних осећања тескобе, неизвесности, наде и задовољства усмеравају настојања да се преживе и преусмере неповољне географске, економске и социјалне околности у којима се већ дуго налазе мештани овог села. При том не смемо изгубити из вида да поменуто казивање може бити значајна предност али не и довољан услов за успешно сагледавање испитиваних промена у пограничним општинама источне и југоисточне Србије.

Кључне речи: свакодневне егзистенцијалне активности, деиндустријализација, примарно залеђе, село, Радовница.

THE TALES OF ZARKO JOVANOVIĆ: RESPECTABLE LANDOWNER IN THE VILLAGE RADOVNICA

Abstract

The article is based on the tales of Zarko Jovanovic from the village Radovnica about the sustainability of life and work in the country during transition times – the sustaining and the maintaining of the spirit of solidarity in the primary background, the coexistence with natural resources and current tendencies characterised as “alternative survival strategies” in the conditions of a general crisis jeopardising all segments of human life. Based on the transcript of the in-depth interview with Zarko Jovanovic, a respected fifty-two-year-old landowner and one of the older inhabitants of the mountain village Radovnica in the municipality of Trgoviste, the authors analysed his nostalgic memories of old times when he tells about his childhood, his optimistic beliefs regarding the current situation in the family and village life, whereby making a sound observation that the sustainability of life and work in the country can be achieved by intensifying and multiplying more attractive existential activities. The narrator’s general conviction is that his efforts to survive and redirect negative geographic, economic and social circumstances the inhabitants of this village have been facing for a long time now are based on the inherited cultural model, the microperspective of his everyday existential activities and ambivalent feelings of limitations, hard work, hope and pleasure. At the same time, this tale may be considered an important advantage but not sufficient condition for the successful analysis of the investigated changes in the border municipalities of east and south Serbia.

Key words: everyday existential activities, deindustrialisation, primary background, village, Radovnica.